

Temarecension

Tony Judt

Illa far landet
Minneshärbärg
Thinking the Twentieth Century

KARNEVAL, 2012, 215 S.

KARNEVAL, 2011, 244 S.

PENGUIN, 2012, 414 S.

Det är inte mycket inhemsk facklitteratur som recenserar i den svenska dagspressen. Man kan tillägga att detsamma gäller för den utländska facklitteraturen. Mot bakgrund av detta är mottagandet av den brittiske historikern Tony Judt iögonfallande. Judt recenserar nämligen alltid. Detta gäller särskilt de verk som kommit ut efter hans död i augusti 2010. Judt diagnosticerades under 2008 med sjukdomen ALS och tynade därefter bort allt snabbare. Det kan låta som en morbid fantasi, men möjligen är det just här som en del av nyckeln till genomslaget ligger – jag har ännu inte läst en enda recension av Judts verk som försummar att redogöra för sjukdomens förlopp och konsekvenser. I vissa fall läggs rentav hela recensionen på Judts person och sjukdom, medan den bok som är själva recensionsobjektet obekymrat lämnas därhän. Det tragiska och existentiellt utmanande i Judts öde får för alla publicistiskt verksamma personer naturligtvis en extra dimension då döden tonar fram som ”den ultimata deadline”. Det som i förstone kan te sig som en stark Tony Judt-reception är därför kanske snarare att betrakta som en fascination – en fascination inför livet, döden och det mänskliga predikamentet i förhållande till dessa.

Jagad av denna ultimata deadline skrev, senare dikterade, Judt tre verk varav två föreligger i svensk översättning: *Illa far landet*, *Minneshärbärg* samt *Thinking the Twentieth Century*. Sistnämnda bok är den senaste i raden, och har sammanställts av Judts vän Timothy Snyder – i Sverige uppmärksammas för sin bok *Den blodiga jorden* om interdependenta skeenden i Hitlers och Stalins krigföring i Östeuropa. Genremässigt kan de tre verken karakteriseras som, i tur och ordning, historiserande politisk pamflett, memoar, samt bildad samtalsbok, i vilken Snyder får agera intellektuell sparringpartner. Mellan de tre råder betydande överlappningar, inte minst avseende den politisk-ideologiska substans som Judt kommunicerar med stor frenesi. Det är ur just detta politiska ärende som den publicistiska frenesin tycks vara sprungen.

Historiker av facket till trots framträder Judt huvudsakligen som ideolog, som tillskyndare av meritokrati och kollektivism, och allmänt som en försvarare av det offentliga politiska åtagandet inom välfärdsstatens ram. Kort sagt: som en försvarare av socialdemokratien.

En springande punkt i Judts förkunnelse är att det tillstånd av liberal glädjeyra som karakteriserade tiden efter murens fall också förde med sig en felaktig slutsats rörande socialdemokratins ideologiska halt. Denna avfärdades som "socialism", och följaktligen lika bankrutt som den östeuropeiska realsocialismen. I själva verket borde tonvikten ha lagts på begreppets senare del "demokrati". Då avregleringspolitikens ideologi och ideologer bedöms är det följdriktigt inte som en logisk konsekvens av att nittonhundralets totalitära projekt förskjutits och lämnat liberalismen kvar vid historiens slut – tvärtom beskriver Judt marknadsstron som den historiska arvtagaren till artonhundralets radikala rörelser och deras tro på obevekliga historiska nödvändigheter. Skillnaden mellan thatcherismens och stalinismens apologeter är alltså mindre än man kan tro. I detta antihistoricistiska ställningstagande hör man ett eko inte bara av Karl Popper, utan också av Poppers lärjunge George Soros då han, så kapitalist han är, menar att marknadsfundamentalismen bygger på samma form av ekonomisk historicism som någonsin marxismen. I *Illa far landet* broderar Judt detta tema med stöd bland annat av Richard Wilkinsons och Kate Picketts omdebatterade bok *Jämlikhetsanden*. Med denna statistik i ryggen visar Judt att USA, enorma sjukvårdskostnader till trots, i princip har samma medellivslängd som Albanien. Om man godtar den statistiska grundvalen, blir denna upplysning onekligen illustrativ för en logisk spricka i marknadsekonomin: den utilitarism som utgör ekonomismens moralfilosofiska överbyggnad blir helt enkelt inte tillgodosedd av denna ekonomism. Den svarar dåligt eller inte alls mot sina egna krav på nytta, oftast uttryckt som effektivitet. Här randas konturen av en socialdemokratisk idékritik, riktad mot (ny)liberalismen, baserad på vad som förefaller vara en inkonsistent liberal argumentation men också på en vilja att formulera ekonomiska principer utgående från behov snarare än utbud och efterfrågan. Den idépolitiska konklusionen av nittonhundralets blodbad borde inte vara att svära tilltro till ytterligare en doktrin och gå i armkrok med Friedrich Hayek.

Ett annat centralt tema hos Judt är hans förhållande till de rörelser i tiden som ofta ges etiketten "1968". Judts upplevelse var, menar han, olik många av hans generationskamraters. Som hängiven vänstersionist tillbringade han sina somrar på israeliska kibbutzer, men den idealistiska hängivenheten kom alltmer att konfronteras med en upplevd sekteristisk verklighet. Två aspekter av denna erfarenhet tycks särskilt viktiga för Judt. För det första misstänksamheten mot identitetspolitik, särskilt judisk sådan. För det andra att den komunitära och på ytan demokratiska och toleranta gemenskapen kan rymma

intolerans och hyckleri. Kollektivismen, som Judt principiellt famnar, har också sina sprickor. Dessa erfarenheter är giltiga även i förhållande till andra aspekter av sextiotalets radikaliseringsvåg, som Judt i huvudsak avfärdar som ett påfallande osnutet medelklassfenomen. I själva verket var inte 68-vågen buren av ett kollektivistiskt politiskt engagemang av den art som Judt i grunden pläderar för – tvärtom var denna strömning i huvudsak individualistisk. Sitt programmatiska uttryck fick denna individualism i frasen ”det personliga är politiskt”. De radikala 68:ornas ideologiska förförståelse ledde dem också att fokusera på det mindre intressanta enligt Judt. Man kunde lägga ut texten om kulturrevolutionen eller ockupationen av Columbiauniversitetet, men brydde sig föga eller inte alls om Östeuropa. Vad visste vi, frågar sig Judt, om att man öster om järnridån fick sitta flera år i fängelse för att man varit djärv nog att kräva vad vi själva tog för givet? Marxistisk exegetik var inte bara en seminarieövning. Och om man nu prompt ville kalla sig marxist, varför åkte man inte till Warszawa för att rädda spillrorna av den kommunistiska revisionismen tillsammans med Leszek Kolakowski? Medan väststudenterna var upptagna med att ockupera sina egna kårhus, var det i själva verket Centraleuropas studenter som satte igång den verkliga revolutionen.

De teman som översiktligt skymtar fram ovan är återkommande i samtliga tre böcker. Försvaret av socialdemokratin, utpekandet av nyliberalismen som doktrinär och kontraproduktiv, polemiken mot 68-vänstern samt det klivna förhållandet till den egna judiska identiteten är hållpunkter i analysen vid upprepade tillfällen. De genremässiga skillnaderna böckerna emellan låter emellertid ljuset falla in från delvis olika håll på de problem som avhandlas. I *Minneshärbärg* får exempelvis den kollektivistiska agitationen från *Illu far landet* en krass personlig kontur. Den förtvinande ALS-sjuka kroppen blir snart oförmögen till allt; att klia sig, rätta till glasögonen, peta tänderna, och så vidare. Till allt detta behöver Tony Judt hjälp: ”För att uttrycka det milt: Jag är fullständigt beroende av främmande människors (och alla andras) vänlighet” skriver han, och ger därmed en personlig illustration till individens utsatthet och behov av kollektivet. De personliga erfarenheterna är alltså inte undanskymda, utan tillåts tvärtom bli illustrationer till ett ideologiskt ställningstagande med generell räckvidd. Förförståelsen syns tydligt.

Som historiker kan man naturligtvis fråga sig vilken historisk berättelse Judts verk egentligen företer. Är den positiv eller negativ, blir det bättre eller sämre? Det är inte lätt att ge ett entydigt svar på denna fråga. Å ena sidan dömer Judt ut den liberala avregleringsivern, och ser tydliga försämringar i utbildningssystem och infrastruktur. Mot bakgrund av detta verkar det som att det var bättre förr. Men å andra sidan är det inte heller klart att skildringen av då och nu med nödvändighet faller ut till dåtidens fördel. Detta förhållande speglar sannolikt Judt som upplysningsman och det moderna projektets om-

famnare, men samtidigt också att denna omhuldade modernitet har många manifestationer. Detta är ett viktigt påpekande – kapitalismkritiken speglar ingalunda någon grundläggande misstro mot det moderna. Framsteget tycks både möjligt och önskvärt. Knutet till denna grundläggande tro på framsteget är också sökandet efter en prospektiv politisk ambition. Den marknadsliberalism som betraktar sig som konklusionen av realsocialismens dikeskörning, och såtillvida hämtar sin politiska legitimitet lika mycket ur vad den *inte* är som vad den är, behöver matchas av en socialdemokrati som upplevs som legitim utifrån vad den formulerar för framtidsvision. I *Thinking the Twentieth Century* uttrycker Judt i konversation med Snyder, och i anslutning till Judith Shklars ”liberalism of fear”, en misstro mot ett politiskt tillstånd som ensidigt fokuserar på att undvika fel snarare än på att försöka göra rätt. Hur detta skall gå till är dock mera vagt – skapandet av ett nytt politiskt språk är lovvärt givet ambitionen, men hur denna omfattande ambition skall sättas i verket är höljt i dunkel. Även Judt är således bättre på att tala om vad han *inte* vill än vad han vill.

Ändå är det avslutningsvis vid politikern-ideologen Tony Judt snarare än historikern man dröjer. Inte för att det finns tydliga gränssnitt mellan dessa båda fält – att ideologiska urkunder huvudsakligen består av verklighetsut-sagor på samma sätt som historieskrivningen är normativt kontaminerad torde knappast vara nyheter för någon. Men kanske är det just i det politiska budskapet som Judt vinner sitt gillande. Judt omfamnar helt enkelt en radikalitet som många människor delar. Han polemiserar med frenesi mot självtillräckligheten i den 68-vänster, vars kvarvarande spillror han tycker har fastnat i den identitetspolitik han tycker så illa om. Han avfärdar Slavoj Žižek, en av de klarast lysande stjärnorna på den postkommunistiska kommunismens himmel, som retoriskt inkontinent. Samtidigt som han gör dessa tydliga markeringar vänsterut, är han karsk nog att avsluta en av sina böcker, *Illa far landet*, med att citera Karl Marx och dennes elfte Feuerbach-tes: filosoferna har endast tolkat världen på skilda sätt, men det gäller att förändra den. Frågan *hur* står väsentligen obesvarad, men det finns dock en maning till handling.

Judt är alltså i sina sista böcker ideolog snarare än historiker. Jämte fascinationen inför livsödet, är det kanske just därför han recenseras.

Johan Stenfeldt